

På predikokondition i Frostabygden för 170 år sedan

Forna tiders lundastudenter hade inga statliga studiemedel till sitt förfogande. Universitets- och nationsstipendierna var inte många, och de offer, som åtminstone en teologie studerande kunde ta upp i hemförsamlingens kyrka, räckte inte långt. Att ta kondition på landet var ett vanligt sätt att finansiera studierna. Att ta kondition betydde att ta plats som informator hos någon välbärgad familj med barn i skolåldern. Den som studerade till präst kunde vid sidan om informatorsysslan åtaga sig att predika i någon eller några närliggande kyrkor. En sådan predikokondition gav inte alltid pengar, men kunde ge en blivande präst en nyttig övning i predikandets konst.

Den lundastudent, som det följande handlar om, hade åren 1805—1808 predikokondition i Borlunda-Skeglinge och Hörby-Lyby pastorat. En gång predikade han också i Höör och Munkarp. Han hette Anders Hjelmquist, var klockarson från Rydaholm i Småland, hade gått i Växjö skola och blev student i Lund 1805, 22 år gammal. Fadern var då död sedan tre år tillbaka, och modern levde i relativt knappa omständigheter. Församlingens kyrkoherde hjälpte honom emellertid, och sockenborna bidrog med offer, när han ställde färdan till Lund. I slutet av oktober 1805 skrev han in sig i Smålands nation, och redan samma termin hade han turen att få en informatorplats i Frostabygden. Hos vem låter sig inte fastställas med absolut säkerhet. I en almanacka från 1806 omtalar han, att han fått ett par stövlar av "patronaget" men något namn nämns inte. Av andra anteckningar förefaller det emellertid som om hans "patron" var kyrkoinspektoren Christian Krakau, bosatt på Lyby nr 2, senare Lyby nr 5. Han och hans fru, Helena Lundberg, hade sex barn i åldern 13—2 år. I alla händelser finner vi den nyblivne studenten i predikstolen i Borlunda kyrka anandag jul 1805. Ytterligare sju gånger predikade han i Borlunda och Skeglinge, sista gången den 23 februari 1806. Under de följande månaderna predikade han i Hörby och Lyby och en gång som nämnts i Höör och Munkarp. Ännu 1808 har han hållit en predikan i Hörby och Lyby. Jag återkommer till den.

De ordinarie församlingsprästerna skulle — så var tanken — bistå prästkandidaterna med råd och vägledning. Om den dåvarande kyrkoherden i Hörby och Lyby, Christopher Bundt, vet man att han tog mycket lätt på den uppgiften; han är för övrigt mest känd som författare av misslyckade och tämligen för att inte säga mycket tvivelaktiga teaterpjäser. Kyrkoherden i Borlunda, som hette Nils Ekelund, var, kan man gissa, mer nitisk. Han hade just 1805 tillträtt pastoratet. Det heter om honom i herdaminnet, att han var välmenande men svag och helt

styrd av sin viljestarka hustru. Det hindrar inte, att han kan ha tagit sina uppgifter på allvar.

Anteckningar i almanackan från 1806 avslöjar i sin knapphet vad man hade för sig i Frostabygden vid början av förra seklet, om man var lundastudent på den skånska landsbygden. Två gånger förs väderleken på tal. Under den 12 juni finns antecknat: "En oerhörd storm". I november heter det: "Första snön kom natten emellan 28 och 29." Ett tillägg visar, att en blivande präst också kunde vara intresserad av jakt: "Men hararna beging sig dock den gången." "Begingo sig" betydde "kom lyckligt undan". Jaktintresset kan man också läsa sig till av de räkenskaper för månaderna mars till augusti, som är intagna i almanackan. Där finner man en post "ammunition" vid sidan av poster för sylön, knappar, skolagning, blanksmörja, fiolsträngar, fiolstråke, tobak och en bröstnål. Att den största posten heter "varjehanda" kan knappast förvåna, när det är fråga om räkenskaper som görs upp i efterhand. Sådant förekommer i de bästa familjer.

Ett par besök i Lund finns antecknade, likaså utflykter till Bosjökloster, Övedskloster, Osbyholm och Slagtofta. Den 31 mars var det auktion på Hurva gästgivargård, den 30 juni hästmarknad i Hörby och den 14 september bal i Hurva. Också händelserna ute i världen skymtar. Under den 14 oktober står antecknat: "Preussarnes nederlagsdag". Det var den dag då Napoleon besegrade Preussen i slagen vid Jena och Auerstädt. "Tyskland stridde och föll", skrev Tegnér samtidigt i Lund. Det var dagens samtalsämne bland lundastudenterna. Anteckningen i almanackan tyder på att man också i Lyby diskuterade tidens ödesfråga: för eller emot Napoleon. Tegnér var som bekant för.

Fem av Anders Hjelmquists predikningar från tiden i Frosta är bevarade. Här skall i utdrag återges en av dem, den som han höll i Hörby och Lyby på trettonde söndagen efter trefaldighet år 1808. Den kan läsas som en illustration till tidens socialvård eller rättare sagt brist på socialvård. Den nödställde — och de nödställda var många — var praktiskt taget helt hänvisad till enskildas hjälp, till andras välgörenhet, ett ord som då inte hade den nedsättande biton som det senare fått. Att utöva välgörenhet betydde helt enkelt att göra väl.

Predikan handlade om "en sann kristlig människovän", om det sätt han utövar sin människokärlek på och den regel han har att följa. Om den till någon del återgår på någon tryckt predikosamling, har jag inte undersökt. Det är väl inte alldeles uteslutet.

Så här föll orden i Hörby och Lyby för 170 år sedan:

Välgörenhet, varigenom människokärlek utövas, är ett oavbrutet bemödande att med ord och gär-

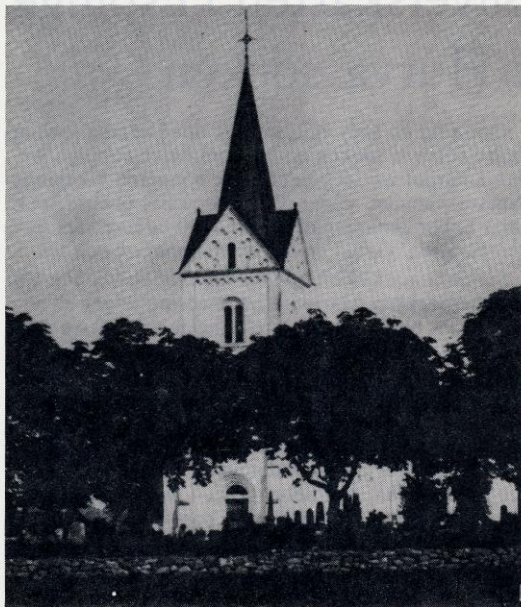
ningar verka till sina likars lycksalighet, är en av kristna religionens huvuddyder. En dygd, genom vars utövning vi närmast likna frälsaren, som var världens största välgörare. En dygd genom vars utövning mänskliga sammanlevnaden förjuvas, detta livets omsorger och bekymmer mildras och otaliga olyckor hindras. Men oförlikneliga dygd! Huru få äro icke dina sanne dyrkare och huru snart upphörde icke din beständiga utövning. Vid behovets första inbrott bland människosläktet flyktade du från vår jord och huru många 1000 tårar och suckar har icke människors hårdhet och obarmhärtighet sedan utpressat. Den rika har i sitt överflöd aldrig känt fattigdomens tryckande börda. Den lycklige, som aldrig varit hotad av någon olycksstorm känner icke den olyckliga nöd och den lidandes plågor. Och detta är orsaken varför vi så ofta finna välgörenheten minst utövad av dem som därtill äga bästa tillfälle och skulle de någon gång visa en välgörande hand, så sker det ganska sällan av en varm känsla för dygden, utan merendels hava enskilda avsikter varit deras drivfjäder, men si! detta är ingen dygd. Det är ett bedrägeri mot den allvetande Guden, en tom skugga av människokärlek, som ådrager oss snarare den Eviges förbannelse än välsignelse. Ja ofta kunna vi misstaga oss om den sanna och falska människovännen, ofta ära den, som förtjänar förakt. Verkligen allt för många höra till denna klass, sanningen härav styrkes av erfarenheten och dagliga umgänget med människor. Huru många äro icke de, som visa hövlighet, frihet och behag i deras umgänge och synas av våra ögonkast utleta våra önskingar för att tillfredsställa dem. Vi förmoda av dem kärlek till människor, vi anse det omöjligt att hatet kan bo inom ett så milt, så gott ansikte; men vi befrage oss. Giv nogare akt på deras förhållande, överrumpla dem, då de lämnat sig åt sig själva, och vi finna ofta inom det hårdaste hjärta dolde de nedrigaste avsikter. Åter givas andre, som kunna gråta vid fabler och sucka vid diktade föreställningar. Medlidande fyller deras själ och flyter från deras milda, tårfyllda ögon, när den olycklige i ett rörande tal eller skrift bliver föreställd, men ej när han verkligen står för deras ögon. Vi böra därför noga undersöka sättet, på vilket en sann kristlig människokärlek utövas.

En sann kristlig människovän gör väl emot sin nästa gärna och utan tvång, ty en glad givare älskar Gud icke blott med ord . . . utan även med gärningar. — Med skyndsamma steg ilade [den barmhärtige samariten] till den olyckliga hjälp, med ett rört och villigt hjärta hastade han till dess undsättning. Så gör också en sann människovän. Han låter ej solen gå ner över den eländes tårar eller hans klämda hjärta sucka till morgondagen efter hjälp. Långt ifrån att likt den girige tillstoppa sina öron för den förtrycktas rop, gläder han sig över tillfället att få visa sin människokärlek. Värda åhörare. Viljen I förtjäna detta dyrbara namn av sanna människovänner, så undandragen Eder icke den olycklige i nödens ögonblick. Sen omkring Er efter de bästa medlen och gören av dem ett snart bruk till den olyckliga räddning. Än fordras uppoffring av Eder

förmögenhet, än kunnen I genom förstånd och erfarenhet lindra, råda och trösta honom, än genom Eder ynnest och anseende hos andra sättas i stånd att öva människokärlek. Iakttagen varje tillfälle att göra gott efter omständigheterna. Nedstysten egenkärlekens stämma, och I skolen förtjäna namn av sanna människovänner.

En sann kristlig människovän gör väl emot en var nödlidande, han må vara känd eller okänd, vän eller ovän. Sanna människovänner kunna vi ock finna bland hedningarna . . . Av skaparen är det band knutet som förenar oss med alla våra likar; skulle vi icke värda detta band, skulle vi sträva att våldsamt sönderslita det. Av skaparens hand mätas vi och alla förnuftiga med välsignelse, skulle vi då hata dem som sitta vid samma faders bord som vi. Den allsmåttige underhåller dagligen många miljoner människor på denna jord. Huru många av dem äro goda? Få, i det minsta, icke alla. Är då naturens rika bord blott dukat för Herrens egna barn? Förtäres de onda av törst? Grönskar icke marken och mogna icke frukterna så väl för den krönte tyranen som den fromma husfadern. Lyckas icke de ondas anslag, som dock styras av Herran, likaså väl som de godas. Alla Adams avkomlingar, de onda med de goda, tåler Herran och vi skulle icke tåla dem? Vi skulle tillsluta våra hjärtan för den nödlidande, därför att en annan gudsdyrkan, ett annat himmelsstreck gjort honom främmande för oss? Huru orimligt och stridande mot den eviges avsikt! Si, så sänker den sanna kristliga människovännen . . . Den fattige får av hans givmildhet hämta den nöjdaste skörd. Med ömhet frågar han efter den förtryckta. Olyckliga barn, som i sina spädaste år förlorat det huldaste stöd för deras väl här i världen, som värnlöse och skingrade drivas omkring av ett oblikt öde, utan hjälp, utan tröst, bliva av honom samlade och försörjde. Änkor, som över förlusten av deras makar utpressat floder av tårar, som vid deras grav utgjutit sista tårarna deras öga förmått fälla och nu stumma av smärta dela det sista brödet med sina faderlöse, bliva av honom hugsvalade och hulpne. Sjuklingen, som under en tärande sjukdom väntar på sin förlossning och suckar att den utebliver blott för att öka hans plågor, bliver av honom besökt, tröstad och förmanad. Husvilla som under oräknliga olycksstormar blivit kastade hit och dit, såsom ett skepp på vågen att krossas av de rasande vågorna, utan att hava något stöd för sin fot, utan hopp att finna ett mål för sina olyckor, bliva av honom upptagne och införde i en lugn fristad. Oenigheter bliva av honom med ett ädelt saktmod bilagde. Förtryckte, vars förlorade sak ingen vill åtaga sig, vars trampade oskuld blivit ett rov för ondskan och vrångheten, finna här beskydd och försvar. Olycklige, som utan sitt förvållande genom människors eller naturens åtgärd, förlorat allt, som tjänte till uppfyllande av deras nödigaste behov, bliva av honom efter förmåga understödde. Åsynen av nöden oroar visserligen hans hjärta, men att kunna vara de olyckliga tröst måste rikligen belöna denna oro. Korteligen. Han är en sann vän så väl av sin nödlidande som lyckliga nästa. Ja, den kristlige män-

niskovännen visar även kärlek mot sina fiender. Han räcker vänskapsfullt sin motståndare handen och när han har makt att skada glömmar han sina förolämpningar och lidna oförrätter och dämpar sina upprörda sinnen genom tanken av Guds storhet, Jesu ädelmod och vänskapens mäktiga fordringar.

Rättesnöret varefter vi skola utöva vår människokärlek står tydligt tecknat i vårt heliga evangelium där det heter: Du skall älska din nästa som dig själv . . . När Jesus vill giva oss en regel, varefter vårt välgörande bör inrättas, hänvisar han oss icke till andras välgörande emot oss, icke till deras behov eller större och mindre förmögenhet, emedan Hans allseende öga såg, att vår människokärlek då skulle byggas på en ganska lös grund och utövas i orätta avsikter. Han visar oss blott till oss själv. Gör så emot andra, säger Han, som du vill att andra skola göra emot dig.

Vare då långt ifrån oss att likgiltigt betrakta våra nödlidande bröder, att förakta eller hata dem, som fått en hård och ohyggelig lott här i världen; ty de äro människor likasom vi, som leda sitt ursprung av samma oändliga varelse och hava samma höga bestämelse. Övom kärlek efter Guds exempel. Glömmom det skiljerum som i avseende på människors yttre olika förhållanden och omständigheter, avsondrar dem. Tillslutom våra öron för alla de invändningar som hava till mål att hindra vår dygd, ty det är det stora bud i Lagen: Du skall älska din nästa som dig själv. Detta bud är ju i varje människas förnuft så jakande, att man ej utan rysning kan se huru obekymrade människorna överträda dess föreskrift. Själva äro de färdige att stöta sin nästa i eländets djup; men fordra likväl i olyckan dess hjälp och undsättning. Huru kan man med det-

ta uppsåt förtjäna namn av människovänner, vinna bifall av Gud och medmänniskor. Ack! rådfrågen blott Edra egna hjärtan, de skola snart och utan mycken överläggning övertyga Er om billigheten härav. Gör det emot din nästa, som du vill hava gjort igen. Kan du väl tänka något högre, något förträffligare. Låt din egen känsla bli den lag, du i ditt välgörande följer; ty samvetets domslut kan i denna sak omöjligen fela i sin rättvisa.

Du, som får dela dina omsorger och bekymmer med en öm och älskad maka, tänk därför på den värnlösa änkan, som berövad detta hulda stöd, ofta blir ett offer för den giriges rovlystnad och den mäktiges äregirighet. Du, som i dina barnaår jollrande får kyssa din faders hand och obekymrad framleva dina ungdomsdagar vid en öm moders sida, tänk på din fader- och moderlösa broder, som utan stöd flyter omkring på livets stormiga hav. Du som med ett glatt hjärta lugn får inslumra när aftonen kommer och med styrkt hälsa och förnyade krafter uppstå, när solens första strålar brytas mot dina fönster, förgät icke din sjuka broder, som förtärd av plågornas mängd räknar minuten, då du sover gott. Du, som allt hittills levat i lyckans och sällhetens sköte, glöm icke din olycklige broder, som tyckes vara bestämd att tömma den bittra sorgenkalken, vars stolta hjässa i förtid blivit lutande, nedtryckt av frätande bekymmers tyngd. Du som trampar din egen jord och skördar din egen åker, tänk på din olycklige broder, som i sin svett och möda måste plöja det fält, han ej själv får skörda, påminn dig den fattige, som ingen annan åker har att hösta än milda hjärtan och hjälpsamma händer. Ty vad större rätt haver du till Guds nåd än han? Varmed hava vi mera förtjänt gott av den allgode Guden än dessa olyckliga?

Så långt Anders Hjelmquists predikan. En nutida läsare fäster sig kanske främst vid orden om "hedingarna", som har lika rätt som de kristna att bli hjälpta, och slutorden med deras syftning på lantarbarnas usla levnadsvillkor. I båda fallen var den unge predikanten tidigt ute.

Bengt Hjelmquist